

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ШЛЯХ ДО ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Зеня Л.Я., к. пед. н., доцент

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

Стаття присвячена проблемам професійної підготовки майбутнього вчителя. Автор розглядає розвиток психологічної та особистісної зрілості майбутнього вчителя як передумову його професійного становлення. У статті здійснено аналіз і осмислення результатів дослідження з виявлення рівня самоактуалізації вчителів як чинника існуючих суперечностей між необхідністю оновлення школи і їхньою інтелектуально-психологічною неготовністю до діяльності в нових умовах.

Ключові слова: професійна підготовка, саморозвиток, майбутній учитель, гуманізація освіти.

Зеня Л.Я. САМОРАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТНОГО ПОТЕНЦИАЛА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ КАК ПУТЬ К ГУМАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ / Горловский государственный педагогический институт иностранных языков, Украина.

Статья посвящена проблемам профессиональной подготовки будущего учителя. Автор рассматривает развитие психологической и личностной зрелости будущего учителя как предпосылку его профессионального становления. В статье осуществлены анализ и осмысление результатов исследования по выявлению уровня самоактуализации учителей как причины существующих противоречий между необходимостью обновления школы и их интеллектуально-психологической неготовностью к деятельности в новых условиях.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, саморазвитие, будущий учитель, гуманитаризация, образование.

Zenja L. FUTURE TEACHER'S PERSONAL POTENCIAL SELF-DEVELOPMENT IN THE PROFESSIONAL PROCESS AS THE WAY TO EDUCATION'S HUMANISATION / Gorlovka state pedagogical institute of foreign languages, Ukraine.

The article deals with the issues of a future teacher professional training. The author outlines the development of psychological and personal maturity of a future teacher as the requirement for his professional growth. The results of the research in the sphere of self-actualization's level as the cause of the current contradictions between the necessity of the school reform and their intellectual-psychological willingness for action in new circumstances are analyzed and investigated.

Key words: professional preparation, self-development, future teacher, humanization, education.

Одним із провідних принципів реформи національної освіти виступає гуманізація, яка полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності [7].

Гуманізаційні тенденції в побудові навчального процесу, які мають знайти своє відображення в цілях навчання, змісті, прийомах і методах, організаційних формах і механізмах взаємодії вчителя і учня, вступають у протиріччя з традиційними формами і способами навчання і виховання, які існують сьогодні в закладах освіти.

Однією із таких суперечностей як у середній, так і у вищій школі, є проголошення педагогіки співробітництва, яка характеризується суб'єкт-суб'єктною взаємодією вчителя і учня, і реальне існування на практиці авторитарного стиля взаємин в режимі „вчитель-учень”, який має суб'єкт-об'єктний характер.

У чому полягає причина такого міцного закріплення стереотипів педагогічної поведінки?

На думку психологів, у школі спрацьовує механізм “вмещення”, який є одним із видів такого психологічного захисту, як “перенос” [8].

Розглядаючи механізм “вмещення” в такому соціальному інституті, як школа, Е.І. Кіршбаум і А.І. Єремєєва пишуть: “В педагогической ситуации каждый

воспитатель взаимодействует не с одним ребенком, а по крайней мере с двумя: с реальным ребенком (своим воспитанником, всем классом) и собственным “ребенком”. Собственный “ребенок” преподавателя – это аффективно-мотивированное ядро личности, которое сформировалось в детстве. [...] В детстве я сполна на своем теле и психике испытал империализм взрослых. Меня давили в детстве авторитарные, доминантные (впрочем, такие же несчастные) родители и педагоги, любой протест с моей стороны строго и беспощадно подавлялся (“чтоб не повадно было”). Но вот в моей жизни появляется возможность выместить все свои детские страхи и ужас перед своими родителями и воспитателями. У меня появилась возможность наказать их. Но как!? А уже на своих воспитанниках. [...] В такой ситуации, постоянно воспроизводимой в учебном хронотопе, реальный воспитанник общается не со зрелым Я своего педагога, а он имеет дело с голодным, беспомощным, запущенным “дитя” педагога, который скрывается за красивым и пышным фасадом” [8, 69-71].

Учителі – це в минулому учні. Виховані в авторитарній школі як учні, вони несуть в собі модель цих взаємин, повертаючись туди як вчителі. Зафіксовані моделі поведінки зашкоджують відкритому спілкуванню у рольовій структурі “учень – вчитель.” Негативними наслідками авторитарного стилю становляться конформна поведінка, менторство, моралізування і особливі „професійні риси особистості педагога”. До них належать: „догматизм, почуття непогрішності, педагогічна безтактність, категоричність у судженнях, „манія судити”, нетерпимість до „чужих” точок зору, які не збігаються з власними, професійний педагогічний педантизм [11, 21].

Змінити закріплену модель взаємин можливо через усвідомлення її існування, необхідності змін і моделювання інших взаємин – суб’єкт-суб’єктних взаємин, взаємин діалогу з учнем, взаємин співпраці і співтворчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Перехід до особистісно-орієнтованого педагогічного навчання і спілкування не може бути здійснений на практиці без спеціальної підготовки вчителів, яка стала предметом наукових досліджень останніх років.

Так, М.К. Богдановою і В.Й. Бочелюк досліджено проблему підготовки майбутнього вчителя до особистісно-орієнтованого педагогічного навчання і спілкування. В.Й. Бочелюк розглядає особистісно-орієнтоване навчання через призму смислових установок та ціннісних орієнтацій кожного з суб’єктів навчання, а підвищення рівня психологічної готовності вчителя до нього через актуалізацію його установочого поля. При цьому ефективність роботи буде зумовлюватися не лише зміною цілей, завдань і способів діяльності, а й формуванням позитивної Я-концепції.

Як основні шляхи та способи корекції особистості вчителя, психологічно не готового до реалізації особистісно-орієнтованого навчання, передбачається психолого-педагогічна просвіта вчителів; індивідуальне психолого-педагогічне консультування вчителів та природний психолого-педагогічний тренінг, який потрібно проводити в умовах навчального процесу [3].

Основою особистісно-орієнтованого педагогічного спілкування М.К. Богданова вважає педагогічну ситуацію, яка будується на суб’єкт-суб’єктній основі і передбачає життєву контекстуальність та обов’язкову наявність простору свободи особистості.

На думку М.К. Богданової, для формування готовності майбутнього вчителя до особистісно-орієнтованого спілкування з учнями мають бути виконані такі умови: використання діагностики і самодіагностики рівня сформованості особистісно-орієнтованого спілкування як фактора стимулювання пізнавальної діяльності студентів, оволодіння вмінням оцінювати, моделювати і прогнозувати ситуацію педагогічного

спілкування майбутніх учителів з учнями; обґрунтування сутності та засобів створення вчителем ситуацій успіху для учнів [2].

Г.Ю. Микитюк досліджує розвивальний потенціал гуманістичної педагогічної взаємодії і розглядає взаємини викладачів і студентів як чинник становлення особистості майбутнього вчителя. Як психологічний механізм впливу стосунків „викладач-студент” на особистість студента розглядається ідентифікація його з викладачем, що допомагає йому набутти професійної ідентичності. Засвоєні моделі суб’єкт-суб’єктних взаємин „викладач-студент” можуть бути перенесені у взаємини „вчитель-учень” у практичній педагогічній діяльності з усвідомленням суттєвих розбіжностей між цими системами взаємин, які зумовлюються статусно-рольовими й віковими особливостями старшокласників і студентів, а також специфікою організації педагогічного процесу у вищій і середній школі. Оптимізація взаємин викладач-студент здійснюється шляхом запровадження в навчальному процесі: 1) активних методів навчання; 2) психологічного супроводу проходження педпрактики; 3) активізації міжособистісної соціальної перцепції, прихильного ставлення один до одного [15].

С.А. Литвиненко досліджено розвиток гуманістичної позиції майбутніх вчителів, пріоритетним напрямком професійно-педагогічної підготовки яких є формування їх готовності до соціально-педагогічної діяльності. Однією з численних умов ефективного формування готовності студентів до соціально-педагогічної діяльності виділено встановлення суб’єкт-суб’єктної взаємодії студентів і викладачів у навчальному процесі ВНЗ [13].

Проблему підготовки вчителя-гуманіста, який би відчував потребу в рефлексії як моральній діяльності і як професійному самоаналізі, потребу в професійному і особистісному самовдосконаленні досліджено І.В. Бужиною. Готовність майбутнього учителя до формування гуманістичних відносин школярів забезпечується позитивною мотивацією, оволодінням сучасною технологією формування гуманістичних відносин, наявністю гуманістичних якостей у майбутніх учителів, їхньою потребою до педагогічної рефлексії [4].

Проблеми особистісного зростання студента як важливої передумови професійного становлення досліджують Н.В. Чепелева і Н.І. Повякель, які наголошують на необхідності розвитку в майбутніх фахівців професійної ідентифікації як невід’ємного компоненту професійної самосвідомості особистості. Професійна ідентифікація характеризується прийняттям провідних професійних ролей, цінностей і норм, які спонукають особистість до ефективної практичної діяльності. Автори розглядають психологічну службу як засіб формування професійно значущих особистісних якостей, котрі дають змогу: а) успішно адаптуватися до майбутньої діяльності; б) прагнути фахового й особистісного самовдосконалення; в) бути професіоналом, що не зупиняється на своєму розвитку [18].

О.О. Кріуліна пропонує нову систему психологічної підготовки вчителів. Вона включає в себе три взаємопов’язані і взаємозалежні підсистеми, кожна з яких орієнтована на наближення випускника вищої педагогічної школи до ідеалу професійної культури, а саме до підсистеми теоретичної психологічної підготовки як синтезу чотирьох областей психології – загальної, вікової, соціальної і психології праці; до підсистеми практичної психологічної підготовки, яка містить різні види тренінгів, практик, курсові і дипломні роботи; до підсистеми оцінки якості психологічної підготовки у вигляді індивідуальних і групових способів виявлення професійної культури вчителя [11].

Вивчення і аналіз наукових досліджень свідчать про багатство теоретичних напрацювань, які, на жаль, не знаходять широкого застосування на практиці. У сучасних закладах освіти мало що змінюється, оскільки одна з причин небажання будь-що змінити полягає в тому, що змінитися, перш за все, змушений сам вчитель

(викладач). Але не кожен прагне до цього через наявність процесу відчуження, який всюди спостерігається в середній і вищій школі. Процес відчуження містить у собі відчуження вчителя і викладача від кінцевого результату своєї праці, від учнів і студентів, від своїх колег, відчуження студентів і учнів від освітнього процесу і один від одного [11].

На нашу думку, актуальними видаються сьогодні слова російського педагога і філософа В.В. Розанова, написані ним ще в кінці XIX століття в книзі «Сумерки просвещения»: „... Каждое время имеет, в сущности, ту школу, которую оно заслуживает. Школа – это, скорее всего, симптом, показатель нашего внутреннего «Я». Оставаясь такими, каковы есть, мы не можем воспитывать, не вправе; и так как воспитывать все-таки нужно, то вопрос о великой реформе нас самих принудительно встает перед нами” [6].

У ситуації, яка склалася в освітніх закладах, перед вищою школою постає завдання переосмислення і перебудови професійної педагогічної освіти. Відхід від авторитарної педагогіки і підготовка нової генерації педагогічних кадрів є одним із шляхів реформування системи освіти в нашій країні [5].

Проблемам підготовки сучасного вчителя на сторінках наукової літератури приділяється значна увага. Вітчизняні та зарубіжні філософи, дидакти, педагоги, психологи і методисти піднімають і досліджують проблеми професіоналізму і майстерності педагогічної діяльності, індивідуально-психологічних факторів успішності педагогічної діяльності, професійної самосвідомості вчителя тощо (О.О. Андрєєв, І.Д. Бех, О.Б. Бігич, І.Л. Бім, І.В. Бондаревська, О.І. Гура, М.Б. Євтух, І.О. Зимня, І.А. Зязюн, А.В. Коржуєв, В.С. Коростельов, В.В. Краєвський, Т.І. Левченко, О.О. Міролюбов, С.Ю. Ніколаєва, О.Б. Орлов, Є.І. Пасов, І.П. Підласий, В.А. Попков, К.І. Саломатов, Н.К. Скляренко, В.О. Сластьонін, З.І. Слепкань, С.Ф. Шатілов, В.В. Ягупов, Н.В. Язикова, В.О. Якунін та багато інших).

Яким же має бути вчитель XXI століття? Які вимоги до нього як до одного із суб'єктів педагогічної взаємодії висуває складна і багатогранна сучасність?

Виклад основного матеріалу дослідження. За Концепцією педагогічної освіти вчитель має бути „здатний розвивати особистість дитини, зорієнтований на особистісний та професійний саморозвиток і готовий працювати творчо в закладах освіти різного типу” [10].

Новий тип учителя – це людина, яка здатна вчитися у своїх учнів, встановлювати з ними активний позитивний зворотний зв'язок, будувати гуманні відносини з тими, кого він навчає, бути їхнім духовним наставником.

Основними критеріями професіоналізму вчителя XXI століття виступають: психолого-педагогічна орієнтація; здатність створювати нові, інноваційні підходи до організації педагогічного процесу; гуманістична професійно-педагогічна спрямованість особистості вчителя; інтерес і любов до дітей; захопленість педагогічною роботою; психолого-педагогічна спостережливість; організаторські здібності, комунікабельність; урівноваженість, працездатність, інтелектуальна активність, громадянська відповідальність; самостійний перенос знань на іншу ситуацію; бачення нових проблем у стандартних умовах, альтернатив у рішеннях; здатність створювати оригінальні засоби розв'язання, комбінування раніше відомих способів у нових підходах [12, 454].

Педагогічна майстерність вчителя як „найвищий рівень педагогічної діяльності і як вияв творчої активності особистості педагога” розглядається у вітчизняній педагогіці як „комплекс властивостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності на рефлексивній основі” [19, 166].

Перелік вимог, яким має відповідати вчитель, зумовлений сучасним контекстом його діяльності і надзвичайною складністю завдань, що стоять перед освітою сьогодення, можна було б продовжувати, якщо розглядати структуру, зміст і функції педагогічної діяльності, складові педагогічної майстерності, стилі педагогічної взаємодії тощо.

Але, навіть, з вищенаведеної короткої інформації зрозуміло, наскільки високими є сьогодні вимоги до вчителя, не тільки до його професійних знань, вмінь і навичок, а й до його особистісних якостей. Цілком поділяємо думку О.Б. Орлова, що особистість виховується особистістю, духовність створюється духовністю. Інших засобів виховання просто не існує [16].

Особистість вчителя і її розвиток, точніше, навіть, саморозвиток, адекватний сучасним умовам соціалізації і завданням освіти, мають бути поставлені в центр педагогічної підготовки і перепідготовки.

Яким же є сьогоднішній вчитель? Спробуємо дати відповідь на поставлене питання в статті, метою якої є аналіз і осмислення результатів дослідження рівня самоактуалізації вчителів іноземної мови як чинника існуючих суперечностей між необхідністю оновлення школи і їхнього інтелектуально-психологічною неготовністю до діяльності в нових умовах.

Самоактуалізація розглядається представниками гуманістичної психології (А. Маслоу, А. Менегетті, Р. Мей, К. Роджерс та інші) як базова основа і головна умова професійної діяльності.

Гуманістична або, іншими словами, феноменалістична психологія як наукова течія виникла в 50-х роках ХХ століття, протиставляючи себе двом науковим напрямкам, що вже існували на той час – біхевіоризму і психоаналізу. Від самого початку гуманістична психологія займалась вивченням тих здібностей і можливостей людини, до яких не зверталися ні позитивізм, ні біхевіоризм, ні психоаналіз, а саме любов, творчість, „Я”, розвиток, організм, реалізація своїх можливостей, найвищі цінності буття, становлення, спонтанність, смисл, досвід, психічне здоров'я та інше.

Представники феноменалістичного напрямку підкреслювали відмінність своїх ідей, як „третьої сили”, від біхевіоризму і фрейдизму через звернення до цілісного людського „Я” і його особистісного самовизначення в мікросоціальному оточенні.

Вивчення і аналіз наукової літератури свідчать, що проблеми людини, її сутності і існування в матеріальному, духовному і моральному аспектах, її розвитку і призначення, її майбутнього є, напевне, найголовнішими серед тих, які обговорювало людство впродовж тисячолітньої історії.

Антропологічна проблематика привертала увагу стародавньоєгипетської, стародавньоіндійської, стародавньокитайської і вавилонської філософії, обговорювалась у ранніх філософських ученнях Греції.

Вітчизняними та зарубіжними вченими розглядаються питання гуманістичної культури, починаючи з античних часів та епохи Ренесансу, коли їй власне і було покладено початок, до наших днів.

Ареною дій сучасного гуманізму стає внутрішній психологічний світ людини, оскільки вирішення глобальних проблем людства, вихід з ціннісної і освітньої кризи можливий тільки через гуманізацію людини, через її моральний прогрес. Отже, будь-яка гуманізація – це, перш за все, гуманізація (і гармонізація) відносин особистості людини з її сутністю (внутрішнім автентичним Я) [16].

Самоактуалізація, за А. Маслоу, це прагнення людини до найбільш повного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, потреба в самовдосконаленні, у максимальній реалізації свого потенціалу [9, 131].

За К. Роджерсом, особистість, яка самоактуалізується, є повноцінно функціонуючою особистістю, тобто її характеризують свобода і відповідальність, цілісність і гармонійність, актуалізація і реалізація всіх потенційних можливостей [17].

Уявлення про те, що таке самоактуалізація і як виглядає особистість, яка самоактуалізується, склалося на основі психологічного дослідження особливостей життя, діяльності і спілкування душевно здорових, творчих і щасливих людей, які досягли максимального рівня самовиявлення.

А. Маслоу виділив 15 основних рис, які притаманні людям, що самоактуалізуються:

- 1) адекватність сприйняття ситуації, інтерес до незвіданого;
- 2) сприйняття себе беззахисними, такими, якими вони є насправді;
- 3) спонтанність виявлення, простота і природність у поведінці;
- 4) ділова спрямованість, зайнятість не собою, а своєю життєвою задачею, яку вони співвідносять із загальнолюдськими цінностями, і схильні розглядати її з точки зору вічності, а не поточного моменту;
- 5) схильність до самотності і позиція відстороненості стосовно багатьох подій, у тому числі й подій власного життя, що допомагає їм спокійно переносити неприємності;
- 6) автономія і незалежність від оточуючих, стійкість щодо впливу факторів, які викликають фрустрацію;
- 7) вміння бачити нове в знайомому через свіжість сприйняття;
- 8) здатність відчувати граничні переживання в разі виникнення почуття втрати власного „Я”;
- 9) почуття єдності з людством у цілому;
- 10) дружба з іншими особистостями, які самоактуалізуються, відсутність проявів ворожості в міжособистісних стосунках;
- 11) демократичність у відносинах, готовність вчитися в інших;
- 12) стійкість внутрішніх моральних норм;
- 13) володіння філософським почуттям гумору, ставлення до життя в цілому з гумором;
- 14) креативність в усіх справах і діях;
- 15) критичне ставлення до культури і здібність ідентифікуватися зі всією культурою, вибирати з неї краще і відхиляти негарне, здатність відчувати себе більшою мірою представниками людства в цілому, ніж представниками своєї країни [1, 358].

Із метою виявлення рівня самоактуалізації нами було обстежено в період з червня 2004 по червень 2005 року 217 вчителів іноземної мови – слухачів факультету підвищення кваліфікації Донецької області, стаж роботи яких становить від 5 до 44 років.

Тестування вчителів відбувалося за допомогою укладеного Н.Ф. Каліною опитувальника САМОАЛ, методика якого була розроблена з урахуванням специфічних особливостей самоактуалізації особистості в українському суспільстві [14, 285].

Самоактуалізаційний тест містить 100 пунктів, кожен з яких має два ствердження. Людина, яка тестується, має вибрати одне з них, яке відповідає її уявленням і відображує її думку. Вибрані ствердження фіксуються учасниками тестування, після чого ними підраховується кількість збігань з тими ствердженнями, які вибрали особистості, що самоактуалізуються.

Обробка результатів тестування і їх інтерпретація здійснювалася кандидатом медичних наук, психотерапевтом, практичним психологом Є.А. Жуковою.

Визначення рівня самоактуалізації особистості складалося з показників за кожною з 11 шкал: 1 – орієнтація в часі, 2 - шкала цінностей, 3 – погляд на природу людини, 4 – потреба в пізнанні, 5 - креативність, 6 - автономність, 7 - спонтанність, 8 - самосприйняття, 9 - аутосимпатія, 10 – контактність, 11 – гнучкість у спілкуванні.

Наведені вище найменування шкал відображають якості, якими володіють особистості, що самоактуалізуються, максимальна кількість балів за кожною шкалою становить 15. Чим вище кількість балів, отриманих обстежуваними, тим ближче вони до особистостей, що самоактуалізуються. І, відповідно, чим нижче отримані дані, тим більша відстань обстежуваних від свого максимального самовиявлення і від „справжнього людського ідеалу” (К. Роджерс).

Загальні результати обстеження виявляють низький відсоток збігу зі ствердженнями, які притаманні особистостям, що самоактуалізуються. У 122 учителів (більш, ніж у половини обстежуваних – 56,2%) цей показник не досягає рівня 50% (Рис.1, графік А), і лише 95 осіб (43,8%) мають показники 50% збігу і вище (Рис.1, графік Б).

Причому, за загальним відсотком самоактуалізації виявлено значне розкидання даних – від дуже низьких (найнижчих) до 30% (4 особи) до найвищих – 70% і вище (3 особи). Більшість обстежуваних знаходилась в проміжку від 30% до 69% і розподілилась у такий спосіб: 30-39% - 49 осіб, 40-49% - 69 осіб, 50-59% - 64 особи і 60-69% - 28 осіб. Продемонструємо отримані дані наочно за допомогою діаграми (Рис. 2).

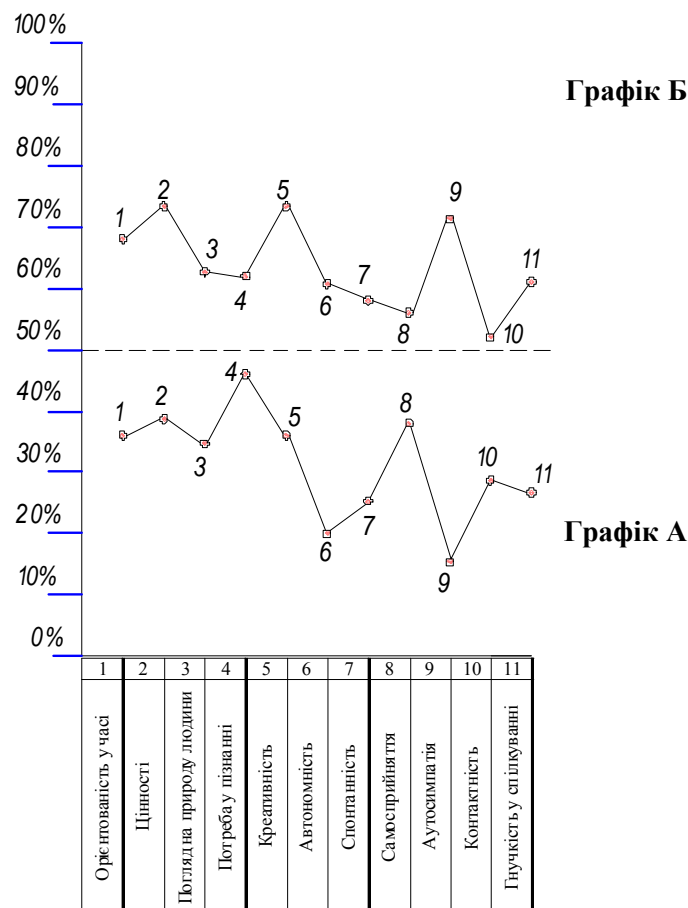

Рис. 1. Профіль самоактуалізації

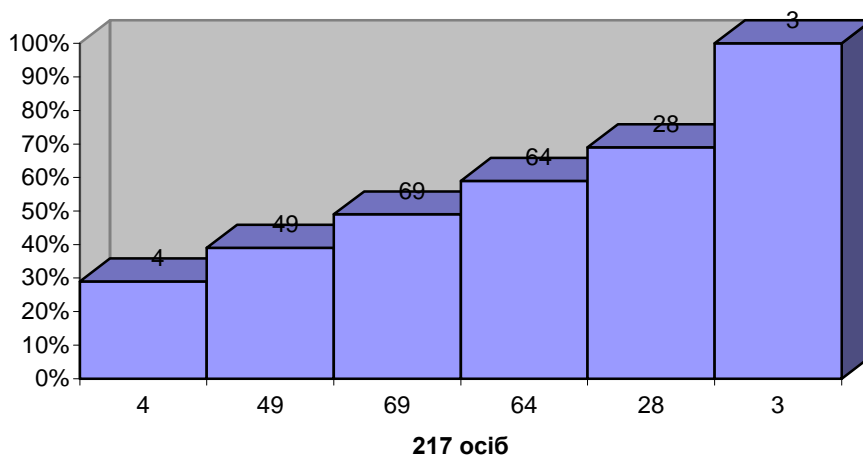

Рис. 2. Результати самоактуалізаційного тесту, проведеного з вчителями іноземної мови Донецької області від 8.11.04 та 12.01.05. (за % збігу)

Результати обстеження свідчать про те, що рівень самоактуалізації вчителя ніякою мірою не залежить від стажу його роботи. Так, серед обстежуваних є вчителі, стаж роботи яких становить понад 30 років, а рівень їх самоактуалізації знаходиться в проміжку від 30% до 55%. І навпаки, деякі вчителі з п'яти-шестирічним стажем роботи показали понад 60% самореалізації.

Спираючись на результати обстеження, розглянемо рівень самоактуалізації обстежуваних за шкалами.

Шкала „орієнтація в часі” (№ 1) свідчить, наскільки людина живе теперішнім, не відкладаючи своє життя на „потім” і не намагаючись знайти сховища в минулому. Високий результат є характерним для осіб, які добре розуміють екзистенціальну цінність життя „тут і зараз”. Таких вчителів з високим рівнем орієнтації в часі (від 60% та вище) виявилось 101 особа. Низький результат (від 0 до 39%) демонструють люди, невротично заглиблені в минулі переживання, які мають завищені прагнення до досягнень, помисливі і невпевнені в собі. Таких осіб серед обстежуваних виявлено 37. Середній рівень самоактуалізації за першою шкалою (від 40% до 59%) мають 79 осіб. Якщо враховувати, що кількість самоактуалізованих людей становить не більше 1% населення (А. Маслоу), то цілком зрозумілим стає те, що ми виявили тільки двох учителів, які досягли належного рівня самоактуалізації. Таким чином, за результатами обстеження на 10% реалізували себе 4 особи, на 20% - 11 осіб, на 30% - 22 особи, на 40% - 38, на 50% - 41, на 60% - 36, на 70% - 29, на 80% - 25, на 90% - 9, на 100% - 2.

Високий бал за шкалою „цінності” (№ 2) свідчить, що людина розділяє цінності самоактуалізованої особистості, до числа яких А. Маслоу відносив такі, як істина, добро, краса, цілісність, життєвість, унікальність, досконалість, справедливість, простота, легкість без напруги, гра, самодостатність. Надання переваги таким цінностям вказує на те, що людина прагне до гармонійного буття і до здорових стосунків з людьми, і є далекою від бажання маніпулювати ними у своїх інтересах. Високі показники (60% і вище) за цією шкалою виявлені в 123 осіб. Низькі показники (до 40%) продемонстрували 23 особи, середні показники - 71.

Шкала „погляд на природу людини” (№ 3) описує віру в людей, у могутність людських можливостей. Високий показник може інтерпретуватися як стійка основа для щирих і гармонійних міжособистісних стосунків, природна симпатія і довіра до людей, чесність, неупередженість, доброзичливість. Погляд на природу людини може бути позитивним (висока оцінка) або негативним (низька оцінка). Високі показники за цією

шкалою виявлені в 64 осіб, що у 2 рази менше в порівнянні зі шкалою цінностей. Низькі показники продемонстрували 73 особи, у той час, як за шкалою цінностей їх було тільки 23, тобто в 4 рази менше. Середній рівень розуміння природи людини показали 80 осіб. Отримані показники свідчать про те, що ступінь розуміння педагогом природи людини, який здійснює свою педагогічну діяльність у межах гуманістичної парадигми, залишається далеким від бажаного і необхідного. Проблеми розуміння людини, природи її розвитку трансформуються в проблеми розуміння природи суб'єкта навчання, розвитку його як творчої особистості. Цілком зрозуміло, що від адекватного розуміння природи особистості того, хто навчається, залежить якість і ефективність виховання і навчання, оскільки саме вчитель покликаний розвивати гуманістичне світобачення у своїх учнів, нести світло гуманізму.

Шкала – „потреба у пізнанні” (№ 4) відображує безкорисливу жагу нового, інтерес до об'єктів, який не є прямо пов'язаним із задоволенням будь-яких потреб. Людина має здатність бачити і цінувати те, чим вона володіє. Високі показники за цією шкалою продемонстрували 114 осіб. Це друга за чисельністю осіб група з 11 шкал, яка має високі показники. Низькі показники виявлено тільки у 12 осіб, які становлять найменшу чисельну групу серед решти шкал. Середні показники виявлені в 91 особи.

Шкала креативності (№ 5) відображує прагнення людини до творчості і характеризується творчим ставленням до життя, а відповідно і до діяльності. Креативність є неодмінним атрибутом самоактуалізації. Високі показники за п'ятою шкалою виявлені в 95 осіб, низькі - у 41, середні – у 81. Креативність є однією з найважливіших професійно значущих рис учителя, високий рівень якої є обов'язковою умовою для розвитку творчості в дітей.

Дані за шкалою „автономність” (№ 6) розглядаються як критерій психічного здоров'я особистості, її цілісності і повноти. Високі показники свідчать про свободу і незалежність. Йдеться про позитивну „свободу для” на відміну від негативної „свободи від”. Високі бали за цією шкалою виявлені тільки в 42 осіб, низькі – у 122 осіб, середні – у 53. Як видно з результатів тестування, з автономністю у вчителів справи складаються ще гірше, ніж навіть з розумінням природи людини. Низькі показники за шкалою автономності в порівнянні з іншими шкалами виявлені в найбільш чисельній групі досліджуваних, що свідчить про відсутність у них тієї самої „свободи для” (Фромм).

Спонтанність – це якість, яка витікає із впевненості в собі, довіри до себе, до свого внутрішнього світу, до емоційних проявів, до своїх бажань, здібність не приховувати їх і не подавляти, тобто бути собою, а також це довіра до навколишнього світу. Високі показники за цією шкалою (№ 7) свідчать про те, що самоактуалізація перетворилася на спосіб життя, а не є тільки мрією або прагненням. Спонтанність належить до таких цінностей, як свобода, природність, гра, легкість без напруги. За шкалою спонтанності високі показники виявлено у 42 осіб, низькі – у 96 і середні – у 90 осіб.

Високі показники за шкалою „самосприйняття” (№ 8) свідчать про чутливість людини до своїх бажань і потреб, неохильність підміняти їх зовнішніми соціальними стандартами, свободу від психологічного захисту, який відокремлює особистість від власної сутності. Наявність високого рівня самосприйняття є необхідною умовою сприйняття і розуміння інших людей, оскільки ми не можемо прийняти в інших тільки те, що не приймаємо в собі. Інакше кажучи, неприйняття іншої людини - це зворотний бік неприйняття себе. Високі показники за цією шкалою отримані у 48 осіб, середні – у 80, низькі – у 89. Учитель, який не сприймає себе таким, яким він є, відмовляє собі в праві бути самим собою, відповідно буде неспроможним сприймати і учня таким, яким він є.

Шкала „аутосимпатія” (№ 9) – це природна основа психічного здоров'я і цільності особистості, вона не означає тупої самовдоволеності і некритичного самосприйняття. При високих показниках за цією шкалою людина володіє позитивною Я-концепцією, яку вона добре усвідомлює, і яка слугує джерелом стійкої адекватної самооцінки. Таких учителів виявлено 38 від загальної кількості обстежуваних. Невисокі показники за цією шкалою свідчать про невротичність, невпевненість у собі, наявність низької самооцінки. Із такими показниками виявилось 116 осіб. Середні показники продемонстрували 63 особи. Добре відомо, що любити іншу людину неможливо при відсутності любові до себе. Отримана картина свідчить про те, що більш ніж у половини вчителів різко виражений дефіцит аутосимпатії.

Десятою шкалою вимірюється контактність особистості, її здібність до встановлення міцних і доброзичливих стосунків з іншими людьми, загальна схильність до взаємно корисних і приємних контактів як необхідної основи взаємодії. Високі показники за цією шкалою засвідчила 61 особа, низькі – 51 і середні – 105 осіб.

Шкала „гнучкість у спілкуванні” (№ 11) співвідноситься у спілкуванні з наявністю або відсутністю соціальних стереотипів, здатністю до адекватного самовиявлення. Високі показники свідчать про гармонійну взаємодію з оточенням, нахил до саморозкриття. При високих показниках за цією шкалою людина орієнтована на особистісне спілкування, у неї відсутня схильність до фальші або маніпуляцій. Серед обстежуваних таких особистостей виявилось 45. Низькі показники характерні для людей ригідних, не впевнених у своїй привабливості, які удаються до маніпуляцій. Серед обстежуваних їх виявилось 61. Середні показники за цією шкалою виявлені в 105 осіб. Якщо порівняти дані за шкалою контактності і гнучкості в спілкуванні, то можна побачити, що вони майже збігаються і це є абсолютно логічним, оскільки ці поняття міцно переплітаються між собою. Зайвим, мабуть, буде говорити, наскільки значними є контактність і гнучкість у спілкуванні зі всіма похідними від них для встановлення суб'єкт-суб'єктних взаємин з учнем і забезпечення їх функціонування і розвитку. Педагогічне спілкування як частина педагогічної взаємодії вчителя і учня ґрунтується на одному з основних її принципів - на принципі діалогізації. Діалогізація педагогічної взаємодії пов'язана, перш за все, з перетворенням суперпозиції дитини в особистісно рівноправні позиції, у позиції співучнів, співвихованців, людей, які співпрацюють (О.Б. Орлов). Оптимальне педагогічне спілкування створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів, творчого характеру пізнавальної діяльності, забезпечує сприятливий емоційний клімат.

Навіть поверховий погляд на результати обстеження дозволяє нам припуститися, що вчитель з низьким рівнем аутосимпатії і саморозуміння, а також розуміння природи людини, навряд чи зможе зрозуміти дитину і сприяти розвитку її позитивної Я-концепції. Важко уявити собі можливість встановлення взаємин співробітництва з учнем при наявності низького рівня контактності і гнучкості в спілкуванні з боку вчителя. Авторитарність є за таких умов гарною ширмою для їх прикриття.

Високі показники вчителів за шкалою цінностей і за шкалою „потреба в пізнанні” („Я ідеальне”) і низькі показники за іншими шкалами („Я реальне”) свідчать про дисгармонію складових особистості.

Гармонізація особистості вчителя можлива за умов становлення його особливої психологічної культури, яка проявляється в ставленні до самого себе (перед усім) і до учнів. У структурі психологічної культури вчителя О.Б. Орлов виділяє такі складові: культура переконань, культура переживань, культура уявлень, культура педагогічного впливу. Справжня культура самосприйняття і самовиявлення полягає не стільки в професійному, скільки в особистісному самовизначенні, яке проявляється не в прагненні відповідати вимогам стереотипу ідеального вчителя, а в актуалізації власних

можливостей, розвитку власного творчого потенціалу, у становленні індивідуальності [16].

Якою має бути професійна підготовка майбутнього вчителя, яка б забезпечувала саморозвиток особистісного потенціалу і гармонізацію особистості вчителя, становлення його психологічної культури і досягнення бажаного рівня самоактуалізації?

Вивчення і аналіз наукової літератури з питань професійної підготовки сучасного вчителя дозволяє нам констатувати, що основним рішенням поставленої проблеми вбачається психологізація навчального процесу, а саме організація психологічної служби в закладах освіти, психологічного консультування, психодіагностики і психотерапії; різновиди соціально-психологічного навчання (дискусійні, ігрові методи тренінгу сенситивності, відеотренінгу, групи зустрічей, балінтовські групи підвищення професійної компетентності, тренінг з використанням системи К.С. Станіславського і т.і.); психологічна просвітницька робота з питань психології тощо.

Конструктивне самозмінення людей, олюднення і гармонізація особистості кожного педагога і кожного учня, які включені в освітній процес, відображають істинний, найбільш глибокий і точний смисл гуманізації освіти, яка не може бути зведена тільки до змін змісту освіти і стилю педагогічного спілкування.

Висновки. Професійна підготовка сучасного вчителя повинна передбачати створення умов для особистісного зростання студентів, для розвитку їхньої психологічної та особистісної зрілості, оскільки зовнішні проблеми, які існують сьогодні в закладах освіти, зумовлюються певною мірою внутрішніми проблемами тих людей, які в ній працюють. Сприяти самопізнанню, самоусвідомленню, самоідентифікації, саморозумінню і самовдосконаленню особистості студента-майбутнього вчителя через процес навчання і учіння, виховання і самовиховання зможе оновлена система педагогічної підготовки. Оновлення мають зазнати всі компоненти системи професійної підготовки на концептуальному рівні: цілі, зміст, технології і засоби. У процесі професійної підготовки має здійснюватись включення студентів-майбутніх вчителів у суб'єкт-суб'єктні взаємини як ознаку особистісно-орієнтованого навчання.

Розробка системи професійної освіти майбутнього вчителя, методологічною основою якої була б гуманізація, і яка б забезпечувала розвиток психологічної і особистісної зрілості фахівця як основи його професійного становлення, потребує спеціального дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А.Г. Психология личности: Учебник. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367с.
2. Богданова М.К. Педагогічні засади формування особистісно зорієнтованого спілкування майбутніх учителів. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. – Одеса, 2000. – 20 с.
3. Бочелюк В.Й. Психологічна готовність вчителя до особистісно-орієнтованого навчання. Автореф. дис... канд. пед. наук: 19.00.07. – К., 1998. – 17 с.
4. Бужина І.В. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів. Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2005. – 43 с.
5. Вища освіта в Україні: Навч. посіб. / В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, М.Ф. Степко та ін.; За ред. В.Г. Кременя, С.М. Ніколаєнка. – К.: Знання, 2005. – 327 с.
6. Гаджиева Н.М., Никитина Н.Н., Кислинская Н.В. Основы самосовершенствования: Тренинг самосознания. – Екатеринбург: Деловая книга, 1998. – 144 с.

7. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття). – К., 1994.
8. Киришбаум Э.И., Еремеева А.И. Психологическая защита. – М.: Смысл, 2000. – 181 с.
9. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 176 с.
10. Концепція педагогічної освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. - 1999. - №8. – С. 8 – 23.
11. Криулина А.А. Эргодизайн образовательного пространства (Размышления психолога). – М.: ПЕР СЭ, 2003. – 192 с.
12. Левченко Т.І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах: Монографія.– Вінниця: Нова книга, 2002 р. – 512 с.
13. Литвиненко С.А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності. Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 40 с.
14. Маслоу А. Психология бытия. Пер. с англ. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. – 304 с.
15. Микитюк Г.Ю. Взаємини викладачів і студентів як чинник становлення особистості майбутнього вчителя. Автореф. дис... канд. пед. наук: 19.00.07. – К., 2003. – 20 с.
16. Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека: Парадигмы, проекции, практики: Учеб. пособие для студ. психол. фак. вузов. – М.: Издательский центр „Академия”, 2002. – 272 с.
17. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека: Пер. с англ./ Общ. ред. и предисл. Исениной Е.И. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.
18. Чепелева Н.В., Повякель Н.І. Психологічна служба у вищих закладах освіти // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №6. – С.2-4.
19. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.

УДК 378.937 : 364.013

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОДУЛЬНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ШКОЛИ

Карпенко О.Г., к. пед. н., доцент

Інститут соціальної роботи та управління НПУ ім. М.П. Драгоманова

Стаття розкриває проблемні питання щодо введення та апробування модульного навчання при підготовці соціальних працівників; виявлено та проаналізовано закономірності створення модульної системи на основі окремих теоретичних курсів; розкрито роль структуризації та структурно-логічних схем кожної дисципліни в комплексній підготовці соціального працівника.

Ключові слова: модульне навчання, модульні програми, професійно-орієнтована підготовка, структуризація змісту модулів, логіко-структурна організація навчання.